

(написання кейсів, презентації, ситуативно – рольові вправи, моделювання процесів і явищ, проведення освітніх телеконференцій...) можливість дистанційного навчання, в якому комунікація «викладач – студент» здійснюється за допомогою ІКТ, а також побудова зручної системи контролю та перевірки знань за допомогою тестових програм, що не обтяжена суб'єктивним фактором.

Отже, комунікативні практики надзвичайно різноманітні. Задача викладача, враховуючи поставлену мету, оцінивши належним чином інтелектуальний, культурний, віковий та професійно - орієнтаційний статус аудиторії, підібрати відповідну стратегію викладання з використанням адекватних комунікативних інструментів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Адаменко О. В. Українська педагогічна думка в другій половині ХХ століття: монографія/ О. В. Адаменко. – Луганськ: Альма-Матер, 2005. -704с.
2. Баева И. А. Психологическая безопасность в образовании/ И. А Баева. – СПб.: изд-во «Союз», 2002. -271с.
3. Биков В. Ю. Моделі організаційних систем відкритої освіти: монографія / В. Ю. Биков. – К.: Атіка, 2009. -684с.
4. Гарфинкель Г. Исследования по этнометодологии/ Г. Гарфинкель; пер.сангл. З.Замчука (и др.). – СПб.: Питер, 2007, -336с.
5. Гофрон А. Філософсько-комунікативні аспекти освіти //Філософія освіти, 2006, №1, с.43-53.
6. История образования и педагогической мысли// Международная академия развития образования и педагогических наук. – М.: Центрполиграф, 2015, -438с.
7. Москалик Г. Комунікаційна природа освіти// Освіта регіону, 2013, №4, с. 72-78.
8. Риддингс Б. Университет в руинах – все для студента/ пер.сангл.А. Корбута. – М.: Изд-во Гос.ун-та Высшей школы экономики, 2010. – 304с.
9. Buxton W., Bardini T. TracingInnisandMcLuhan// Canadianjournalofcommunication – 2012 Vol 37 №4

Ільїна Галина Володимирівна – кандидат філософських наук, доцент Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ПЛЮРАЛЬНІСТЬ МЕТАФОРИ В ПІЗНАННІ ІСТИНИ: ІСТОРИКО-ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ

У статті аналізується проблема «візуалізації», яка займає важливе місце в сучасному філософському і соціокультурному пізнанні. Автор зосереджує увагу на метафоризації, яка в множинності своїх форм реалізує програми концептуалізації знання.

Ключові слова: візуальний, розум, пізнання, метафора світла, метафора сліпоты, метафора дзеркала.

ПЛЮРАЛЬНОСТЬ МЕТАФОРЫ В ПОЗНАНИИ ИСТИНЫ: ИСТОРИКО-ФИЛОСОФСКИЙ АНАЛИЗ

В статье анализируется проблема «визуализации», которая занимает важное место в современном философском и социокультурном познании. Автор сосредоточивает внимание на метафоризации, которая в множественности своих форм реализует программы концептуализации знания.

Ключевые слова: визуальный, ум, знания, метафора света, метафора слепоты, метафора зеркала.

PLURALITY OF METAPHORS IN KNOWLEDGE OF TRUTH, HISTORICAL AND PHILOSOPHICAL ANALYSIS

The article analyses the problem of “visualization” that takes an important place in modern philosophical and social knowledge. The author emphasizes a metaphorization that realizes the programs of conceptualization of knowledge in different forms.

Keywords: visual, mind, metaphor of light, metaphor of blindness, metaphor of mirror.

Постановка проблеми. Сучасні філософські дискурси в прагненні освоїти методи пізнання світу зосереджують увагу на проблемі «візуалізації». В її контексті набуває актуальності проблема «метафори», яка виступає важливим засобом не лише художньо-естетичного, але й наукового та філософського пізнання. У процесі дослідження розроблено ряд важливих метафор. Метафоризація є засобом виразності, який відіграє важливу роль у процесі мислення і освоєння дійсності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню ролі метафори в науковому пізнанні і філософському осмисленні реальності присвячена достатня кількість публікацій і теоретичних розробок. Серед них важливе місце належить роботам Дж. Лакоффа, М. Джонсона, Дж. Портера, Д. Коена, В. Мітчела та ін., в яких надана панорама значення метафор у концептуалізації «візуального» підходу в філософії. Разом із тим, потребує більш поглибленого аналізу візуалізація пізнання в плюральності метафор.

Мета статті полягає в дослідженні «метафори світла», «метафори сліпоти» і «метафори дзеркала», які розкривають можливості візуального пізнання і мислення.

Основна частина. Поняття «світла» відіграло важливу роль у процесах філософського мислення та світобачення. Ще для мислителів античності світло виступало джерелом життя, яке народжувалося з хаосу й з якого виникав Космос. У стародавніх греків світло представлене Аполлонівським началом, оскільки Аполлон символізує гармонію, знання, мистецтво, і як результат – світло істини. У «Народженні трагедії» Ф. Ніцше приділяє значну увагу Аполлонові як богові світла [2]. Одночасно світло асоціюється з вогнем, який є одним із першопочатків буття: у Геракліта вогонь (Логос) – це архе. У стоїків і піфагорійців ідея дуалізму світла і темряви є визначальною для їх філософії. На думку Парменіда, світло так пов'язане із темрявою, як буття пов'язане із небуттям.

Світло в концепціях філософів Еллади уособлювалося у різних виглядах. Це – «образ сонця» (Платон) як образ ясності мислення. Світло є Благо та Істина. Водночас ідея Блага осяє уможлядний світ так само, як сонце освітлює чуттєвий світ. Як метафора, світло має найчастіше епістемологічний сенс – воно асоціюється з розумом і знанням, і протиставляється незнанню, невігластву, неосвіченості – «темряві».

Від «метафори світла» до «метафізики світла» філософія переходить у добу пізньої античності. Безпосередньо фізика світла відіграє важливу роль у розвитку філософської думки у зв'язку із дослідженнями можливостей людського ока сприймати світло та його епістемологічних наслідків.

Метафізику світла в пізній античності вперше започатковує Плотін, який говорить про світло як «нефізичну субстанцію». Основа філософії Плотіна – Єдине, з якого еманується нематеріальне світло. Воно поширюється довкола і стає все більш тьмяним, доки не перетворюється на темряву, яка є матерією. З «Єдиного» також виникає «Нус» (розум), який знає все у «вічному теперішньому». Від Нусу еманує «світова душа», з останньої еманують людські душі, і, зрештою, матеріальні сутності [4]. Августин Блаженний називає «Світлом» Христа, оскільки він освітлює кожну людину. У свою чергу людина може повернутися до Світла або відвернутися від нього. На подібних онтологічних передумовах Августин будує свою «теорію осяяння», яка мала вагомий вплив на середньовічну філософію і теологію [4]. У схоластичній філософії слід виокремити дослідження Роберта Гроссетеста, який також розробляє метафізику світла. Для нього Бог є «Вічне Світло» і «Зразкова форма» усіх речей. Він створив «першу форму» і «першу матерію».

Перша форма є точкою світла, яка за своєю природою розділяє себе і стає тілесною формою матерії. У цьому процесі перша матерія розширяється у три просторові виміри скінченного всесвіту [4].

Проте всі зазначені вище теми є традиційними для філософії в її онтологічних та етичних контекстах. Разом із тим, важливе значення має епістемологічний вимір проблеми, який опредметнив себе у метафорах науки та в наукових дослідженнях світла. Це було обумовлено постановкою проблеми можливості людського ока бачити світло і механізми цього процесу. Зазначимо, що дослідження цієї проблеми здійснило продуктивний вплив на конструювання тематики наукового методу.

Від античності до пізнього Модерну проблема «оптики» зосереджувалася на проблемах «діоптрики» – дослідженнях того, як око людини сприймає промені світла. Стародавні греки вважали, що промені світла не потрапляють в очі, а випромінюються з очей – тому існувало уявлення про «зле око». Воно властиве і магічному мисленню сьогодення: людина зі «злими очима» може нанести реальну шкоду тим, на кого кидає погляд. Хоча в античній науці це пов'язувалося з властивостями променів світла, які випромінюються її очима. У добу Модерну це уявлення досліджував Й. Кеплер. Проблема сприйняття променів світла та властивостей людського ока, які дають можливість цього сприйняття, стала важливою темою розвідки у Р. Декарта. Фізична природа світла також є основною темою натурфілософії І. Ньютона. У подальшому «світло-істина» і «світло розуму» стають найважливішими образами Просвітництва.

Таким чином, метафори світла можуть розглядатися в контексті «метафізики світла», яку можна визначити, як вважає Б. Сендівелл, так: «магічний погляд на істину як божественне і/або природне світло розуму; світло як освітлення інтелекту (так само, як світло, яке падає не зніцію, стимулює чуття зору). Метафора світла проникає у природний (і надприродний) порядок, вона є однією з найбільш старих фігур європейської думки (її слідували найбільш послідовно в зороастрійській релігії стародавньої Персії). Оспівування образу світла (або вогню) можна знайти у Гомера, Парменіда і Геракліта (образ космосу як всепоглинаючого вогню). Але найбільш послідовні формулювання належать Платону, зокрема, його центральному образу Сонця (Блага) у «Державі», книги VI-VII. Світло (Сонце) Блага (agathos) у Платона надалі передається до пізніх грецьких та ісламських традицій: Світло по той бік Буття і Не-Буття у плотінівській та гностичній традиціях; «світло Бога», яке довершує діалектичне сходження до «Істини» в неоплатонізмі Августина; містична ідентичність Світла з Христом через Христа протягом Середніх Віків; випромінювання світла душі в Авіцени; «світло природи» від Роджера Бекона і космогонії світла Роберта Гросстеста до Декратової теорії внутрішнього світла розуму» [7, с. 382].

Поряд із «світлом» як можливістю досягнення достовірного знання в культурі філософського мислення формується «метафора сліпоти». Так, Демокрит осліпив себе, щоб мати змогу «бачити» істину – тобто досягнути її, не відволікаючись від зовнішніх впливів. Сліпота відокремлює людину від зовнішнього світу і звертає її розумовий погляд всередину, до «внутрішнього». Великий Гомер на більшості скульптур зображений сліпим.

Можна говорити про «діалектику» сліпоти. Сліпий не бачить в буквальному розумінні, але він споглядає дещо, недосяжне для споглядання зрячому. Відтак, з одного боку, сліпота асоціюється з внутрішнім зором. З іншого боку, «сліпота» як метафора означає не буквально сліпоту, а, власне, неможливість користуватися «внутрішнім» зором. Отже, у буквальному сенсі зовнішня сліпота Демокріта уможливило споглядання за допомогою «внутрішнього зору», який наближений до істини більше, ніж марнотний зовнішній. З іншого боку, в переносному сенсі «сліпий» – той, хто не бачить істини, маючи зрячі очі. Тобто сприйняття може бути водночас джерелом істинного знання, але воно ж є джерелом омани.

Такого роду діалектика є лейтмотивами Платонові «Печери». В'язень виходить на світло, і він є «осліпленим» через надмірну яскравість – спочатку багаття, а потім сонця. Органи чуттів вимагають певної адаптації до світла, і, очевидно, в діяльності філософа також вбачається необхідний період «засліпленості», момент, коли він вже «вийшов з печери», але ще не осяг

істинну сутність речей. У цей момент він нічого не бачить. Проте аналогічна ситуація відбувається в момент повернення філософа назад до печери – він не може знову нічого бачити, оскільки відвик від темряви. Інші в'язні вирішують, що вихід на світло осліпив філософа – і тут знову «осліплення» виступає інверсією осягнення істини: насправді в'язень вже знає сутність сонця, але не може поділитися цим знанням, оскільки його хибно приймають за сліпого.

Неможливість бачення не завжди визначається сліпотою – частою вона пов'язується із свідомим закриванням очей. Як зазначає Р. Декарт, «жити, не філософуючи, все одно що мати закриті очі й навіть не намагатися їх відкрити; і насолода від бачення всього, що наш зір виявляє, не може бути порівнювана із задоволенням, яке надається знанням речей, які філософія дозволяє нам відкрити» [1, с. 3].

Сьогодні набуває актуальності поняття «моральної сліпоти» – свідомого «закривання очей» на етичні проблеми соціального життя. Також існує «соціальна історія сліпоти» як поняття сучасних філософських досліджень: «Соціальна сліпота» виникає, коли суспільство ігнорує очевидні соціальні проблеми життя, його виклики та загрози.

Особливе значення в ряду візуального пізнання займає «метафора дзеркала». Латинське слово *spectare* або *speculare* означає «дивитися», «помічати». З них в англійській мові утворилися слова *spectator* – глядач; *spectrum* – спектр. А також *speculum* – дзеркало. Останнє народжує метафоричну інтерпретацію поняття «спекулювання» («спекуляції»), яке означає «перевертання» і «викривлення» думки. Відтак дзеркало може відігравати дві ролі – викривлення і відображення.

У Середньовіччі поняття «дзеркала» починає розглядатися як відображення природи. У цей період з'являється енциклопедія Вінсента із Бове за назвою *Speculum Maius* («Велике дзеркало»), яка складалася з трьох томів: *Speculum Naturale* («Дзеркало природи») – включало компендіум відомих на період XIII століття знань у сфері науки та натуральної історії й являло собою цитування латинських, грецьких, арабських та гебрайських авторів; *Speculum Doctrinale* («Дзеркало доктринальне») включало в себе філософію, риторику, логіку, граматику, поезію, політичні мистецтва, медицину, теологію; *Speculum Historiale* («Дзеркало історичне») включало історичні знання. Таким чином, енциклопедія мала на меті охопити усі ключові сфери життя людини.

У добу Модерну метафора дзеркала пов'язана з поняттям *mind* («розум») – саме розум постає як дзеркало, народжуючи теорії репрезентаціонізму, властиві як раціоналістичним, так і емпіричним концепціям. Так, наприклад, у «Трактаті про людську природу» Девід Гюм говорить про людський розум як про дзеркало: «розуми людей є дзеркалами один для одного, не тільки тому що вони відображають емоції один одного, але й тому що ці промені пристрастей, сентиментів та гадок можуть часто бути відбитими, і можуть розпастися до непомітних ступенів. Тому задоволення, яке багата людина отримує від своєї маєтності, будучи показана очевидцю, викликає захоплення і оцінку; ці почуття знову, будучи сприйняті, піднімають настрій володаря; і будучи знову відображені, стають новою засадою для задоволення та оцінки в очевидця» [5, с. 365].

Метафоричні образи доби Модерну мають свої витоки в науці. Інтерес до оптики та вирішення проблеми зору і бачення в філософії епохи часто використовуються для постановки проблеми мислення. У цей період діяльність філософа постає метафоричним «баченням». У візуально-метафоричному словнику філософії Нового часу такі метафори стають вкоріненими. Для прикладу, «Теорія моральних почуттів» А. Сміта також описується через візуальний словник. Розглядаючи симпатію як моральний принцип, А. Сміт говорить: «Я відзначив, що управляюча модель симпатичного вуаеризму є візуальною (хоча інші метафори також розгорнуті). Повторимо декілька вихідних прикладів: ми бачимо рису, яка повинна проявитися на іншому тілі; натовп «дивиться на танцівника на провисаючій мотузці»; «люди з делікатними фібрами і слабкою тілобудовою» «дивляться» на тіла жебраків [3, с.44]. Коли Сміт вводить термін «безпристрасний» (“impartial”), це знову пов'язано з метафорою зору: «Оскільки їх симпатія змушує їх дивитися на це, певною мірою, їхніми очима...» [3, с.45]. Обговорюючи можливість

«людської істоти» зростати поза суспільством, Сміт використовує метафори дзеркал і люстерок, щоб схопити сенс, в якому самоспоглядання відсутнє [3, с. 45]. Є й інші випадки візуальних метафор, які зустрічаються в праці. Безпристрасний глядач, який є «ідеальним симпатетиком» [3], має найгостріший зір.

Чому візуальні метафори такі продуктивні для А. Сміта? Можна визначити кілька причин. По-перше, оскільки А. Сміт прагне побудувати етику на його доктрині симпатії, «окулярна мова» є природним шляхом говорити про перспективу, яка, звичайно, має вирішальне значення для цієї побудови. По-друге, метафора пропонує відокремлення від побаченого об'єкту, і це може вважатися важливим для ізоляції глядача (у формі, висловлюванні або пристрастях), і тому для правильної перспективи. По-третє, зір пропонує модель знання, яка не може, в ідеалі, залишити «его» глядача «позаду». Наприклад, якщо я вірно бачу дерево поза моїм вікном, будь-яка істина про мене здається незначною: я справді «схопив» об'єкт і я сприймаю, і я зробив це, не змінюючи об'єкт зору. Власне перспективо-спотворююче хвилювання безпристрасного глядача також залишається позаду. Можливо, це одна з причин, з якої метафора була такою привабливою для філософів з часів Платона. Ця ситуація вписується у вид епістемічної точки зору щодо симпатії, яку А. Сміт намагається обґрунтувати. До четвертої причини можна віднести наведені А. Смітом приклади, які включають візуальні докази. Він також говорить про уяву, яка «бачить» те чи інше явище або предмет. Уявлення та бачення постають взаємопов'язаними. По-п'яте, бачення можна розглядати як «інтелектуальне бачення». Обговорюючи владу свідомості, А. Сміт говорить про безпристрасну симпатію як про процес, в якому глядач компенсує упередження, навчаючись «бачити їх»... [6, с. 67]. Ця позиція впливає з параграфу, в якому А. Сміт описував як «природне око розуму» вчитися оцінювати відстань вірно. Він посилається за підтримкою до «філософії бачення», маючи на увазі «Нову теорію бачення» Дж. Барклі, яка була на той час надрукована [6, с. 68].

Візуальну мову для опису функцій і можливостей розуму використовує Дж. Лок в «Есеї про людське розуміння». З точки зору У. Уолкера, для опису розуму Дж. Лок використовує терміни, пов'язані із зором, а зір пояснюється в термінах руху та імпульсу, в термінах осязання [8, с. 92].

Слід звернути увагу на те, що метафори філософії Модерну пов'язані з загальною проблемою «окулярцентризму» даного періоду. Оптика як один з фундаментальних напрямів наукового дослідження періоду, зокрема натурфілософії, формує метафоричне мислення того часу в певному оптично-метафоричному сенсі. Оптику цікавлять світло, дзеркала і лінзи, відтак в результаті отримуємо метафору монади – «дзеркала Всесвіту» (Г. Ляйбніц), метафору розуму як світла (Дж. Лок), метафору люстерка як відображення (А. Сміт) тощо.

Висновки. Зір, погляд, бачення – ці концепти є прямими і безпосередніми конструкціями, які пов'язують певний вид діяльності або її наслідку з очима. Проте окрім поняття *theeye*, *око*, не менш важливим є поняття *mind'seye* – проблема певного наявного чи уявного «внутрішнього сприйняття», яке відрізняється від зовнішнього. Дослідження поняття «око» показує три виміри бачення: «око як еротичний орган» (психоаналітична інтерпретація окулярної метафори), «око як фізичний орган» (дослідження якого займало особливо важливе місце в науці епохи античності, арабського середньовіччя та модерну), «око як духовний орган» («око душі», очі як вікна душі тощо). Метафоричні та фізичні аспекти ока та окулярних метафор в історії тісно переплелися з постановкою цілого ряду філософських проблем, у дослідженнях перцепцій «гегемонії зору», переважання візуального сприйняття над усіма іншими.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Декарт Р. Сочинения в 2 т./ Р. Декарт– Т. 1. – М.: Мысль, 1989. – С. 297–422.
2. Ницше Ф. Рождениетрагедии из духа музыки / Ф. Ницше. – М.: Азбука-классика, 2005. – 208 с.
3. Смит А. Теория нравственных чувств / А. Смит. – М.: Республика, 1997. – 352 с.

4. Corrigan K. Light and metaphor in Plotinus and St. Thomas Aquinas / K. Corrigan // The Tomist. – 1993. – 57 (2). – P. 187-199.
5. Hume D. A Treatise of Human Nature / D. Hume – Istanbul: E-kitar Projesi & Cheapest books, 2014. –
6. Griswold Ch. Smith and Rousseau in dialogue: sympathy, *pitié*, spectatorship and narrative / Ch. Griswold // The Adam Smith review. Volume 5. The philosophy of Adam Smith. Essays commemorating 250th anniversary of The Theory of Moral Sentiments. – Routledge, 2010. – P. 59-84.
7. Sandywell B. Dictionary of Visual Discourse: a Dialectical Lexicon of Terms / Sandywell B. – 702 p.
8. Walker W. Locke, Literary Criticism and Philosophy. – Cambridge University Press, 1994. – 227 p.

Кіссе Антон Іванович – доктор політичних наук, професор кафедри філософії, соціології та менеджменту соціокультурної діяльності Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

УДК 141.2 + 172.341 + 321 + 327 + 316.485

СТРАТЕГІЯ ПРЕВЕНТИВНОЇ ДИПЛОМАТІЇ ЕТНІЧНОГО КОНФЛІКТУ: ТОЧКА ЗОРУ СОЦІАЛЬНОЇ ФІЛОСОФІЇ

У статті досліджується специфіка превентивної дипломатії етнічного конфлікту. Запропонована стратегія превентивної дипломатії в умовах соціокультурної трансформації. Велике значення надається поетапним крокам превентивної дипломатії при прогнозуванні можливостей етнічних конфліктів.

Ключові слова: превентивна дипломатія, стратегія превентивної дипломатії, етнічний конфлікт, послідовні кроки превентивних заходів етнічних конфліктів, соціокультурна трансформація.

СТРАТЕГИЯ ПРЕВЕНТИВНОЙ ДИПЛОМАТИИ ЭТНИЧЕСКОГО КОНФЛИКТА: ТОЧКА ЗРЕНИЯ СОЦИАЛЬНОЙ ФИЛОСОФИИ

В статье исследуется специфика превентивной дипломатии этнического конфликта. Предложена стратегия превентивной дипломатии в условиях социокультурной трансформации. Большое значение придается поэтапным шагам превентивной дипломатии при прогнозировании возможностей этнических конфликтов.

Ключевые слова: превентивная дипломатия, стратегия превентивной дипломатии, этнический конфликт, последовательные шаги превентивных мероприятий этнических конфликтов, социокультурная трансформация.

THE STRATEGY OF PREVENTIVE DIPLOMACY, ETHNIC CONFLICT: A POINT OF VIEW OF SOCIAL PHILOSOPHY

The article explores the specifics of preventive diplomacy of ethnic conflict. A strategy of preventive diplomacy in conditions of socio-cultural transformation is proposed. Great importance is attached to the phased steps of preventive diplomacy when predicting the possibilities of ethnic conflicts.